

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0185

LOG Titel: Caput Quadragesimum Sextum. Caepa silvestris. Bauwang utan. - Ses en Veertigste Hoofdstuk. De Wilde Ajuin

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

Cepa silvestris. Bauwang utan.

Vulgus putat hanc plantam speciem esse prioris plantæ, atque hanc feminam, præcedentem esse marem, sed potius cum *Schylla* comparari potest, radix enim ejus declarat *Cepaceam* esse plantam.

Radix itaque ingens est bulbus, instar mediocris *Pomi*, raro simplex, sed plerumque ex binis magnis composita segmentis, instar binarum dimidiarum *Castanearum*, ac præterea undique adpendicibus aucta, neque etiam rotunda, sed planiuscula, ita ut tota radix non rotundum formet bulbum, sed collectionem crassarum squamarum superius dehiscens, & inferius multis tenuibus & brevibus fibrillis obductum more *Ceparum*. Hi bulbi & adpendices formatæ sunt ex crassis & sibi inpositis lamellis instar *Cepæ*, substantiæ fibrosæ, succosæ, & fragilis, sine acrimonia, vel ullo odore ad *Allium* vel *Cepam* adcedente, sed saporis amaricantis, ac simul nauseosi.

Primarius caulis sex septemve profert rectos caules, quatuordecim & sexdecim pollices altos, virides, & glabros, ad internam partem sulcatis, nec sese invicem perfecte ambientes, quivis vero ingens gerit rotundumque folium, inferius sinuosum, ubi petiolus immittitur, superius in brevem desinens apicem, tres palmas transversales latum, ac duodecim digitos longum, intense virens, glabrum, & splendens, multis nervis pertextum, a quindecim ad viginti numero, excepto nervo medio, omnesque superius fulcum formant, qui prope petiolum & apicem concurrunt, ac juxta folii rotunditatem sese incurvat.

Ex centro alter rotundus, ac paulo altior excrescit caulis, in vertice amplam gerens bursam, ex tenuibus pelliculis compositam, quæ sese aperiens plurimos alios exhibet petiolos in umbellam extensos, tenuibus acutisque foliolis seu pelliculis distinctos, quæ albescent, & semi pellucidæ sunt. Quivis vero petiolus pollicem longus est, ac viridis, cui insidet rotundus globulus, viridis quoque, & in eo longus, albusque tubus, superne stellatum sustinens flosculum, magnitudine ac forma *Hyacinthi* vel *Asphodeli*, qui componitur ex sex acutis petalis, in hexagono positus, superius albis, & inferius virentibus, nunquam vere apertis, sed semi conniventibus, fere sine ullo odore, interne sex alba & breviter locantur stamina, antheras flavas gerentia, ac septimum simplex est. Ex viridibus globis, quibus flores insident, fructus excrescunt magnitudine nucum *Avellanarum*, in superiore parte latiores, ac fere pyriformes, semper fere virentes, ac per tres menses eandem obtinentes formam.

Interne locantur plurima coadunata semina, irregularis formæ, alba vel virentia, ac fere semper mollia, ego saltem nunquam ea dura vidi vel observavi, illaque simul cum semi putrido decidunt fructu.

Floret ultimis pluviosis mensibus, ac fructus Novembri percipiuntur, sed non idem observant tempus. Quotannis vetusta perit radix, & adpendices in novos excrescunt bulbos, primo caules ac folia producentes, si vero caulis florifer prodit, plurima marcescunt folia.

Nomen. Latine *Cepa silvestris*; juxta Malaiense *Bauwang utan*; Ternatice *Bauwa furu*; Amboinice *Bauwa appar*. N. B. *Bauwang* apud Malaienses generale est nomen *Cepæ*, *Allii*, similibusque bulbosarum radicum, quod derivatur a *Bauw*, & *Babouw*, h. e. odorem fundere.

Locus. Crescit in anterioribus & levissimis silvis, & ad ipsarum oras, sub fruticulis, sed maxima pars in hortis plantatur, ubi quotannis paucum alium quærit locum, pereuntibus cunctis vetustis radicibus cum omnibus caulibus, atque nova sobole sensim prorepat. In Occidentalibus insulis *Baleya* & *Java* ignota fere est hæc planta.

Ufus. Hujus plantæ nulla pars ad cibum adhibetur, quum nauseam & vomitum causet, quod observatum est a Chirurgo quodam, qui radices ejus præparabat ad *Oxymel scilliticum* ex iis componendum, quasque pinsebat in panem more *Pharmacopæorum* ad malignitatem ex iis extrahendam.

Hic

SES EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Wilde Ajuin.

DE gemeene man wil dit kruid tot een medezoorde van het voorgaande maken, houdende dit voor het wyfken, en het voorgaande voor 't manneken, maar men kan het beter met de *Schylla* vergelyken. Want de wortel berwyft, dat het een ajuinagtig gewas zy.

De wortel dan is een groote knobbel, als een middelbaren Appel, zelden enkeld, maar uit twee grootere deelen tegens malkander gezet, als twee halve Castanjen, daar en boven rondom met aanhangzels bezet, ook niet rond, maar platagtig; zoo dat de geheele wortel geen ronde bol uitmaakt, maar een vergadering van dikke schubben, boven wat gapende, onder aan met veele dunne en korte vazelingen, op de manier van een Ajuin. Deze bollen en aanhangzels zyn gemaakt van dikke, en boven malkander leggende schilferen, gelyk Ajuin, van een hairige, sappige, en broffe substantie, zonder scherpigheid of eenige reuk, na Look of Ajuin trekkende, maar bitteragtig van smaak, en die walging veroorzaakt.

Den hoofdsteel brengt voort zes of zeven regte steelen, veertien en sestiën duimen hoog, gras-groen, en glad, aan de binnenzijde met een geut, en malkander niet ter degen omvattende. Ieder draagt een groot rond blad, agter met een keep, daar den steel ingelaten werd, en vooren met een kort spitsje, drie dwersbanden breed, en twaalf vingeren lang, boog-groen, glad, en blinkende, met veele zenuwen doortogen, van vyftien tot twintig, behalven de middelzenuwe, alle boven een voore makende, die by den steel en by de spitsen t'zamen stooten, en zig voorts na de rondte des blads krommen.

Uit het midden komt een ander ronde, en wat hooger steel, dragende op zyn top een breede beurse, van dunne vellekens gemaakt, die hun openende vertoont veele andere steeltjes of voetjes in een dulle uitgebreid, met dunne spitsse blaadjes of velletjes onderscheiden, die witagtig en half doorschynend zyn. Ieder voetje is een duim lang, gras-groen, daar op staat een rond bolleke, mede groen, en op het zelve een langen witten hals, dragende boven op een gesternt bloempje, in de grootte en gedaante van *Hyacinthen* of *Asphodelus*, gemaakt van ses spitsse blaadjes, in een sesboek staande, boven wit, en beneden groenagtig, die zig nooit ter degen openen, maar half luidende staan, schier zonder reuk, binnen met ses witte en korte draadjes, geele noppen dragende, en het zevende is zonder nop. Uit de groene knoppen, daar de bloemen op staan, werden de vrugten, in de grootte van *Hafelnoten*, aan 't voorste eind breeder, en schier peereformig, schier altyd groen blyvende, en wel drie maanden in dezelve gedaante aan den stok staande.

Binnen ziet men veele op malkander gedrongene zaden, die ongeschikt van figuur zyn, wit of groen, en schier altyd week, immers ik heb ze nooit hard gezien, maar t'zamen met een half verrotte knop afvallen.

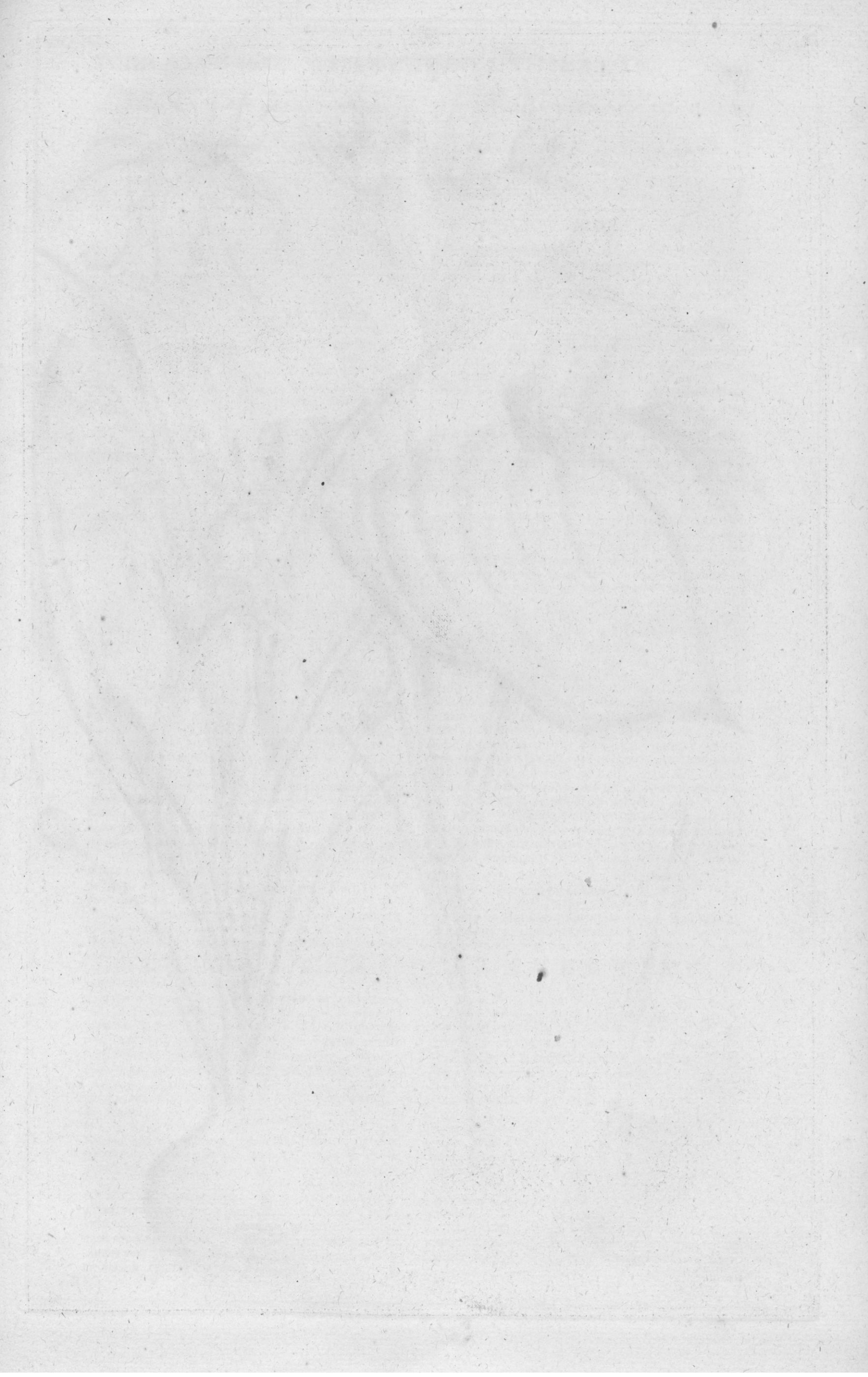
Het bloeit in de laatste regenmaanden, en de vrugten ziet men in November, dog houd geen preciese tyd. Jaarlyks vergaat de oude wortel, en de aanhangzels worden tot nieuwe bollen, eerst bunne steelen en bladeren voortbrengende, maar als den bloemdragenden steel voortkomt, zoo vergaan de meeste bladeren.

Naam. In 't Latyn *Cepa silvestris*; na 't Maleits *Bauwang utan*; op Ternaten *Bauwa furu*; op Amboina *Bauwa appar*. N. B. *Bauwang* is by de Malysers een generale naam, van Ajuin, Look, en diergelyke klistragtige wortelen, afkomstig van *Bauw*, en *Babouw*, dat is rieken.

Plaats. Het wast in de voorste en lichtste bossen, en aan de randen der zelven onder de dunne ruigten, maar het meeste werd geplant in de bossen, daar het jaarlyks een weinig van plaats verandert. De oude wortelen met alle steelen vergaande, en met nieuwe afzetzels allensskens voortkruipende. In de Westerse Eilanden, Balyen Java, is het schier onbekent.

Gebruik. Van dit kruid werd ook niets tot de kost gebruikt, om dat het walginge en brakinge veroorzaakt, zynde zulks ervaren door zekeren Chirurgen, die de wortelen probeerde, of men niet een *Oxymel scilliticum* daar van konde maken, bakkende dezelve in brood, na de maniere der Apothekers konst, om de kwaadaardigheid daar uit te trekken.

Dit

Hic panis adhuc calidus sine fuspicione veniebat in manus fervorum & canum, qui eum comedebant, & licet radix jam esset exempta, omnes tamen vehementer vomebant, ita ut Oxymel ex iis non sit compositum. Novi tamen quosdam incolas iis uti interne, ipsarum frustulum mastigantes, ac succum deglutientes, si quosdam malignos pisces vel Cancros comederint, a quibus *Maback*, h. e. anxii & vertiginosi sunt, ut vomant.

Folia Calappi oleo oblinita cum & sine Curcuma, & supra ignem calefacta & flaccida, magnis & duris inponuntur anthracibus & furunculis, quod vulgare est malum apud incolas, & difficile curatur, quum multa habeant foramina ad oras, per quæ verum ac primarium ulcus integrum manet, quod hæc folia aperiant & maturant. Dein vero, ut apertura in eo fiat, defectu Chirurgi, lamella hujus fumitur radicis, quæ parum contunditur, & plana redditur, atque inponitur Emplastro Basilico, ipsique adplica, intra sex vel octo horarum spatium sine dolore apertum erit ulcus, dein radix tollitur & abjicitur, ac porro per emplastrum solummodo curatur.

Folia eodem modo calefacta inponuntur tumido & indurato scroto, ut emolliatur, quidam indigeni venatores volunt etiam ejus radicem in cibo canibus venaticis exhibere, ut inde alacres & in feras audaces sint, cujus tamen successum vereor, quum expertus fuerim canes inde vomere, quin vellent canum stomachos depurare, ut appetitum in feras haberent.

Tabula Septuagesima

Ad Figuram primam *Cepam* exhibet *silvestrem*.

Figura secunda *Lilium* denotat *Javanicum*, quod est *Narcissus Ceylanicus*, flore albo hexagono, odorato *Commel. H. Amst. part. 1. pag. 75. Tab. 38* & *Lilio-Narcissus Indicus*, flore albo, hexagono *Plukn. Almag. pag. 220. & Thes. Zeyl. pag. 142.* ubi vide reliqua.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

Lilium Indicum. Casse zelan.

Priori quoque Toxicariæ hæc adfinis est planta; quam Europæi nostrates male pro Lilio habent; ac sic vocant; solummodo ex foliorum quadam similitudine.

Radix vero ejus est rotundus bulbus, instar *Cepæ Zurattensis*, durus, & solidus, externe similibus pelliculis obductus, aliquando unicus, aliquando geminus supra sese invicem, sed unus semper minor est altero, plurimi vero unam alteramve gerunt appendicem ad latus instar lamellarum crassarum, quæ tempore excrescunt, si primaria perit radix, planta sese propagat inferius per multas fibrillas instar *Cepæ*.

Folia sine pedunculis ex ipsis excrescunt radicibus, atque per arcus sese in orbem dispergunt; optime referentia illa Liliorum alborum, sed longiora sunt; nec tam sinuosa, a duodecim ad septendecim & octodecim pollices longa, uno latiora, superne parum concava instar canalıs, ac flavescencia.

Ex horum centro bini tresve excrescunt caules; vix palmam alti; quorum quivis longum, acutum, & angulosum sustinet caput, ex quo albus excrescit flos, non multum cum illo Liliı conveniens, sed potius cum illo *Moly* vel *Radix Toxicariæ* quadrans; constat enim ex sex longis & angustis petalis; ultra digitum longis, ac femi latis, ad oras circinnatis; inferius in acutum desinens saccum.

In centro totidem locantur alba stamina, inferiore parte arte petalis adcumbentia; atque inde introflexa instar corniculorum, quodvis vero flavescens gerit antheram, in horum centro autem alterum lorigius & rectius locatur simplex pistillum. Priora sex stamina ad tertiam circiter partem inferius connexa sunt per tenues lamellas instar pedum *Anatum*, atque hæ lamellæ inter bina cornicula binas habent lacinias seu apices, qui character huic flori proprius est, ac porro sine notabili odore; vel potius parum fætet.

Dit warme broodje geraakte zonder agterdocht in banden van de slaven en bonden, zynde de wortel al uitgenomen, die het opaten, en allegader lustig aan het braken zyn geraakt, maar het Oxymel is daar van niet gemaakt. Egter weet ik, dat ze sommige Inlanders gebruiken binnens lyf, een stukje daar van kauwende, en den sap inzwelgende, als zy eenige kwaadaardige vissen en krabben gegeten hebben, daar van zy Maback, dat is, benaauwt en duizelig werden, om aan 't braken te geraken.

De bladeren met Calappus-oly gesmeert met en zonder Curcuma, en over 't vuur slap gemaakt, werden op groote en harde Bloedzweeren en Negenooogen gelegd, een gemeene plage onder de Inlanders, en moejelyk om te geneezen, om dat ze met veele gaten aan de kanten opbreken; waar door den regten hoofdzweer geheel blyft, derwelke den deze bladeren optrekken en rypen. Daar na om een opening daar in te maken; by gebrek van een Chirurgyn, neemt men een schryffe van deze wortel, kneuft en stoot 't zelve een weinig, plakt het op een Basilicum-pleister; en legt het daar op, zoo zal het binnen ses of agt uren zonder pyn een opening maken; daar na snyt men de wortel weg, en geneest het vervolgens met andere pleisters.

De bladeren op dezelve manier warm gemaakt, bind men ook op de gezwolle en verharden klooitzak, om dien te verzagten. Sommige Inlandse Jagers willen deze wortelen ook hunne jagtbonden in de kost geven, om daar door graag en verbit op 't wilt te werden, aan welkers succes ik twyffele; dewyl ik bevonden heb dat ze de bonden doet braken, of zy moesten der bonden magen willen scheuren, om appetyt tot het wilt te krygen.

De Seventigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de wilde *Ajuin*.

De tweede Figuur wyft aan den *Javaansche Lely*, welke is de Ceylonse *Narcissus*, met een witte feshoekige riekende bloem, van *Commel. Hort. Amst. part. 1. pag. 75. Tab. 38.* en Indische *Lilio Narcissus*, met een witte feshoekige bloem, van *Plukn. Almag. pag. 220.* en de *Thes. Zeyl. pag. 142.* alwaar het overige ziet.

SEVEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Indische Lelie.

Uit de maagschap van de voorgaande Toxicaria is ook dit kruid, 't welk onze Europeanen kwalijk voor een Lely aanzien, en ook zoo noemen; alleenlyk uit eenige gelykenisse der bladeren.

De wortel is een ronde bol; gelyk een *Suratse Ajuin*, hard en massief; buiten met diergelyke vellekens bekleed, zomtyds bestaat hy uit een enkele bol, zomtyds uit een dubbelde, boven malkander, dog de eene is altyd kleinder, maar de meesten hebben een of twee aanwaffen ter zyden, als dikke schilferen, die met 'er tyd groot werden; als de hoofdwortel vergaat, en de plante voortzetten, beneden met veele vazelingen, gelyk *Ajuin*.

De bladeren komen zonder steelen uit de wortelen zelfs voort; en breiden baar met bogen in de rondte uit; zeer wel na die van witte Lelien gelykende, dog zyn langer, en zoo niet gefronst, van twaalf tot zeventien en agtien duimen lang, ruim een breed; boven wat bol als een geute; en geel-groen.

Uit de midden komen twee of drie steelen, schaars een hand hoog; ieder draagt een lange spitse en kantige knop, waar uit een witte bloeme werd, de Lelie weinig gelykende, maar beter het *Moly* of *Radix Toxicariæ*, want ze bestaat uit zes lange en smalle bladeren, ruim een vinger lang, en een halve breed; aan de einden omgekrult; beneden in een spitse zak toeloopende.

Binnen staan even veele witte draden, met hun onderste dicht tegen de bladeren leggende, en van daar inwaarts gekromt als boorentjes, dragende ieder een geelagtig balkje, in midden staat een andere regter draad, zonder balkje. De voorige zes draden zyn omtrent de onderste derdepart met dunne vellekens aan malkander vast, gelyk Eende-pooten, en gemelde vellekens hebben tusschen de twee boorentjes nog twee snibbelen of spitsen, een merkteeken deze bloemen eigen, voorts zonder merkelyken reuk; of een weinig na den vuilen trekkende.